

Ormens väg på Wanås

Knappt fyllda 20 ritade och genomdrev hon Vietnammonumentet i Washington. Nu har arkitekten och konstnären Maya Lin realiserat sitt hittills största verk, i en kohage i Skåne.

TEXT: MARK ISITT. BILD: MICHAEL KLÖPPER.

I en av de äldsta betesmarkerna i nordöstra Skåne har Maya Lin införfivat sitt hittills största verk, 11 Minute Line. Namnet kommer sig av den tid det tar att gå ifrån den ena änden till den andra av det nära 500 meter långa verket.

TUSENTALS MIL från New Yorks konstvärd i nordöstra Skåne ligger en borg från 1430-talet. Den trycker sig mot en barm av granitbunmlingar och omringas av trädskronor vida som moln på sommaren och bäddas in under ett mjukt täcke snö på vintern. Fasan och raphöna kuttrar i buskagen, rådjur smörjer kråset med bär och rosenknoppar och i skogen lurar vildsvin i väntan på att få festa på allt och alla. I näckrosdammen

»Ska vi fotografera oss nakna och spraylacka bilderna på alla våra bilar?«

på åsen simmar karpen mot fonden av medeltida trappstegsgravar och vitkalkade nygotiska portaler. Det är vattnet och åsen som givit borgen dess namn: Wanås.

Godsherre är greve Carl-Axel Wachtmeister som bor där han en gång växte upp, i huvudbyggnaden med sina cirka 15 rum. I den östra flygeln bor vaktmästaren, ett av barnbarnen och gäster. Och i den västra huserar äldste sonen Carl-Gustaf Wachtmeister, av alla kallad C-G. Han bor där tillsammans med hustrun Marika, en före detta advokat. C-G:s och Marikas könsroller är som hämtade ur en Jane Austen-roman. Han styr över det ekologiska skogsbruket (3000 hektar), han driver ett av Sveriges största ekologiska jordbruk (1500 hektar), han producerar sin egen Wanås adelost (säljs till och med på Ikea), han jagar, har slänglugg å la Eton, bär lodengröna manchestertyxor och ullkavajer med oräkneliga fickor och knappor och han har till och med lärt sig att gå som Darcy, lätt bakåtlutad som om han höll på att återhämta sig från en ryggskada.

Hon däremot gör ingenting av nytta. Eller snarare, medan C-G kultiverar jorden kultiverar Marika intellektet. Ungefär tre gånger om året flyger hon till New York och gallerhoppor, »alltid i minst två veckor». Att sådana miljöombyten kan vara inspirerande vet vi alla, men när Marika Wachtmeister återvänder till Wanås, då är hon rena gejsern, idéerna bara sprutar. »Varför låter vi inte Ann Hamilton förvandla hela sådesmagasinet till en installation?» kan hon säga. Eller, »Vi låter Jenny Holzer rista in sina samhällskritiska bud-

skap på vår två kilometer långa gårdesgård!» Eller (värst hittills). »Kan Patrick Kiloran få fotografera oss nakna och spraylacka bilderna på alla våra bilar?»

»Vi gjorde det! C-G, jag och våra tre söner. Trots att jag alltid skämts så för min nävel.»

I 19 år har denna osannolika import av samtidskonst pågått och så mycket »galenskap» har nu ackumulerats på Wanås att skulpturparken

fått världsrykte (det slutgiltiga beviset på nyttan med onytt). Runt näckrosdammen räknar jag till totalt 44 plats specifika verk av ledande svenska och internationella samtidskonstnärer. »Konstnären har alltid rätt», är mottot, vilket säkert underlättar för artisterna men knappast för Marika Wachtmeister själv – de som känner henne säger att hon siter som en ox. Säker är det vad som krävs om toppnamnen skall vilja flyga hela vägen till Köpenhamn, ta flygbåten till Malmö, ta tåget till Hässelholm och bil tre mil rakt ut i den oländiga terrängen. Wanås ligger inte långt ifrån trakten varifrån Karl-Oskar och Kristina stack till Amerika och det är svårt att klandra dem.

De jellagade konstnärerna får forstas betalt för att komma hit och arbeta. Inget sexsiffrigt belopp som jag gissat – »Nej, Wanåsstiftelsens hela årsomsättning är runt fyra miljoner så det skulle inte gå ihop», rättar Wachtmeister utan att vilja säga mer. Istället framhäver hon sin och makens gästfrihet: »Många konstnärer lever idag ett nomadiskt liv», skriver hon i boken *Konsten på Wanås* (Bygglöftet, 2001). »De kan sakna ett familjeliv, med söndagsmiddag och fasta tider. Ibland får Wanås kortvarigt fylla detta behov av familj.»

Att komma in i skulpturparken kostar 60 kronor. 60 000 personer besöker parken varje år. Konsten i all ära, men säkert är det minst hälften av dem som kommer för att se om den där Wachtmeister verkligen är riktig klock som gör det hon gör. Eller som landskapsarkitekt Charlotte Lund uttrycker det: »Det krävs ett visst mått

av...jag vet inte...av fantasi för att bestämma sig för att göra allt det här, för att ta kontakt med konstnärerna och be dem åka ända hit och sparka igång en process hos dem.»

Lund är en av hela 16 personer som hjälpt Wachtmeister realisera sitt senaste och hittills största projekt, ett verk så vidsträckt att det inte ens fått plats i parken. Den intilliggande kohagen har tagits i besittning, en gropig och stenig inhägnad där 400 mjölkkor vanligen snubblar omkring. Idag är dessa inlästa i C-G:s mjölk-anläggning (den modernaste i Europa, gissar Lund) och ersatta av Per Wästberg, Bertil Torekuil, Peggy Bruzelius, Otto Rudbeck (Wanåsstiftelsens jurist), Beate Sjöhoff, Jan Hålfström och Charlotte Gyllenhammar, för att nämna några av alla dem som nu trippar fram mellan komockarna i sandaletter och lågkor. Det kindpussas och skuggboxas och det är Östermalm fast i Wanås.

Så många som 1200 personer har kommit till dagens vernissage. Gärdspalen framför ko- och oxstallet har förvandlats till parkeringsplats komplett med ordningsmän i Wanås-t-shirtar som viftar med trafikspadar som de av taxade in flygplan. En stor lantbuffé (obs! ekologisk) väntar på loftet ovanpå det gamla arbetsstället där de massiva långbordens försetts med vita dukar. Pådraget är sådant att man nästan glömmer bort verket som skall invigas. För att inte tala om själva konstnären, trots att hon förmodligen är den största Wachtmeister hittills lockat till sig. Om än den minsta till växten.

Maya Lin är 1,60, väger knappt 50 kilo, är 45 men ser ut som 20. Till vardags klär hon sig i fleecetroja, blåjeans och läderstövlar – som om hon fortfarande pluggade arkitektur på Yale. Men dagen till ära har hon »klätt upp sig» i beige bomullströja, beige jeans och beige mockastövlar. Hon slår åkerbrasa och stamper i koskiten – hon saknar sin fleec.

11 Minute Line är hennes största verk sedan genombrottet för 23 år sedan med Vietnammonumentet i Washington D. C.. Wanås-verket är en 500 meter lång vall som slingrar sig genom gräset som en orm, uppbyggd av matjord och sten och sprutsådd med olika svingelarter och ängsgröer med lite rajgräs som topping. Det

tar elva minuter att gå ifrån den ena änden till den andra och dess form är så basal, nästan förhistorisk, att en dag kommer arkeologer att fastställa att en hednisk revolution ägt rum på Wanås. Om de överhuvudtaget lägger märke till verket, vill säga. Bäst ses det från ovan, då framträder den linjeteckning som finns i original i Lins svarta skissblock, en snabbt framkastad kurva

»En gång för alla, jag har pensionerat mig från monumentbyggandet, det är slut med det!«

med knorrar i båda ändar. Men här nerifrån är verket subtilt på gränsen till osynligt. Istället för att dominera ången är det integrerat i landskapet. »*Maya has fused with nature*«, säger Norman Rosenthal, utställningsansvarig på Royal Academy of Arts i London, i sitt invigningstal. Finare omdöme kan Maya Lin knappast föreställa sig.

»En gång för alla, jag har pensionerat mig från monumentbyggandet, det är slut med det!«

Frusen efter förmiddagen ute i betesmarken får Maya Lin en rykande kopp te i köket på Wanåsstiftelsens lilla kontor. Hon är uppenbart överraskad över all uppmärksamhet – och säkert en smula upprymd över att ha fått bevittna den svenska kulturellen på alla fyra på *11 Minute Line*. Hennes make, fotografisten och filmproducenten Daniel Wolf, tog sig också upp för vallen, han och vännen Michael Wilson, producenten bakom de senaste James Bond-filmerna. Men nu sitter Wolf i en taxi på väg mot Kastrup för vidare transport till JFK och parets båda flickor, fem och sju år gamla (Lin vill inte lämna ut deras namn), som väntar hemma i etageväningen på Upper East Side – en före detta flickskola i tudorstil som påminner Lin om hennes tid på Yale.

Lin sätter bestämt ner koppen. »Jag gick ut stort för några år sedan och klar gjorde att jag aldrig mer skulle rita ett monument. Det kändes nödvändigt. Varje gång en katastrof inträffade någonstans i världen trillade breven och faxen in. Det var aldrig min vilja att bli stämplad som *'The Monument Maker'*. Jag var 21, stude-

rade arkitekt, och plötsligt gick jag och vann den där tävlingen [om Vietnammonumentet]. Jag tog ledigt ett år för att övervaka byggandet i Washington men sedan gick jag tillbaka till skolan. Jag pluggade i tre år till, även om jag mest hängde i skulpturrummet, och när jag gjorde min avslutande praktik hos en New York-arkitekt fick jag rita Medborgarrättsmonumentet i Alabama.«

Hon står ut med armarna »Vips var jag 'Monumentmakaren' i allas ögon!«

Att det är svårt att se förbi Vietnammonumentet till hennes konst och arkitektur (Lin har fem byggnader under konstruktion just nu) är inte konstigt. Inte bara för att hennes lösning – en v-formad svart granitvägg, punkt slut – är ett av de allra bästa exemplen på »*less is more*«. Utan för att Vietnamveteraner verkligen vet hur man för oväsen. När bidrag 1026 i den anonyma tävlingen offentliggjordes var det upptakten till en av de mest publicerade konflikterna inom modern konst. Militärerna hade förväntat sig en heroisk soldatstaty, realistiskt återgiven in i minsta traktorsula, men fick en »gravsten« där namnen på deras 57 661 döda kamrater ristats in. Att konstnären visade sig vara en »fucking gook« (guling) gjorde inte saken bättre.

Så en rad kompromisser föreslogs. Visst kunde väl Maya tänka sig att göra väggen vit istället? Kanske låta en grupp soldater i brons storma fram längs kanten? Och varför inte placera en flaggstång på gräsplanen framför?

»En flagga som på en golfgreen?« Lin sa blankt nej till allt.

Varpå veteranerna tog sina klagomål till regeringen och några av de största och stökigaste offentliga förhören i amerikanska senaten någonsin arrangerades. I den Oscarbelönade dokumentären om monumentets tillkomst, *Maya Lin: A Strong Clear Vision*, syns Lin gå upp på scenen i midjelångt hår, puffärmad krinolinkjol och stråhatt. Man tror att hon skall upp och visa veteranerna sina nya lackskor, men hon tar fram sitt tal

och läser med darrande stämma något om att de kan säga vad de vill, men hon tänker inte finna sig i att hennes minnesmärke devalveras. Varp hon lämnar scenen snabbt som ögat.

Det var en klassisk kamp redan då, den stora agiterade massan i den ena ringhörnan, Madicken i den andra. Och idag vet vi alla vem som vann. Veteranerna.

Ätminstone första ronden. 1984, två år efter att Lins monument hade invigts, avtäckte president Ronald Reagan tre soldater intill Lins mur. De ser ut att ha stormat fram ur ett buskage och ut i en glänta och där hejdar de sig när de ser sina döda vänners namn på Lins vägg. Så var verket i alla fall tänkt att tolkas. Men den ström av människor som ständigt defilerar förbi Lins svarta mur har marginaliserat soldaterna som idag tycks stå mållösa inför Lins succé snarare än något annat. Verket de kämpat så hårt för att stoppa är numera det mest besökta i USA. Någonsin.

»Innan Vietnammonumentet var amerikanska minnesmärken heroiska«, säger Lin. »Men i Europa var situationen en annan, redan efter Första världskriget restes några av de sobraste krigsmonumenten du kan tänka dig. Sir Edwin Lutyens *Monument to the Missing* i Tjepval i Frankrike är till exempel oerhört rörande men aldrig det minsta melodramatiskt. För oss amerikanska innebär Vietnamkriget ett liknande uppvaknande – vi slutade hylla kollektivet och började istället hedra de enskilda, de döda.«

Var ditt monument menat som kritik mot Vietnamkriget?

»Det skulle man kunna hävda, men jag håller inte med. Vad det gör är lyfter fram döden, det pris man betalar i krig. Att göra motsatsen, att blunda för döden, hade varit minst lika politiskt laddat. Tyvärr är just det policy hos vår nuvarande regering, nyligen fick en kvinna sparken från ett förtag i Irak för att hon offentliggjort en bild på en kista draperad i amerikanska flaggan. Det är väldigt tragiskt. Mitt intryck är att amerikaner har dåligt minne och påminns de inte om kriget glömmes de det. Det tycker jag är långt mer respektlöst mot de soldater som dött.«

Du röstar på Kerry snarare än Bush?

»Kom igen, klart jag gör! Kolla in situationen i

Lin på linjen: 11 Minute Line är inspirerad av en indiansk gravplats i närheten av Lins barndomsthem i Athens, Ohio.

USA, den är hemsk. Både min man och jag är mycket aktiva i Kerry/Edwards-kampanjen. Vi har startat en konstinsamling, våra konstnärsvänner har skänkt verk som vi sålt till förmån för Demokraterna. De senaste tre månaderna har stora summor kommit in. Vår målsättning är 50 konstnärer, 50 bidragsgivare. Det här valet är enormt viktigt.»

När man frågar Maya Lin varför hon valde att bli arkitekt svarar hon: »Danmark». »Jag såg en

»Folk utgår alltid ifrån att det är lättare att göra precis vad man vill, men det är mycket svårare«

utställning om *Scandinavian Design* och satte mig i »Ägget» och det var den mest fantastiska och vackra och bekväma stol jag någonsin suttit i. Det påverkade mig starkt. Jag var 15.»

Hon sökte till Yale och kom in. Och älskade det. »För första gången träffade jag jämnåriga som var precis som jag», har hon sagt till *The New Yorker*. »För första gången kände jag att jag passade in. Innan dess var jag isolerad. Jag lyssnade aldrig på The Beatles eller nåt, jag levde i min egen lilla värld.»

Redan första läsåret åkte hon till Köpenhamn för att spendera vårterminen vid Konstakademiets arkitektskole. Det började illa – »Folk trodde jag var eskimå» – men efter hand kom hon in i gruppen och fick snart den studieuppgift som satt kursen för hennes yrkesliv fram till idag.

»Alla i klassen fick i uppdrag att analysera arkitekturen i varsin del av Köpenhamn. Mitt team tilldelades Nørrebro. Där låg Assistens-kirkegården, en enorm gravplats där bland andra H. C. Andersen och Søren Kirkegaard ligger. Jag blev helt fascinerad av den. Jag insåg att kyrkogårdar i Europa var något annat än de i USA, de var en del av stadslivet, man solade och spelade boll precis som i parker, förmodligen på grund av platsbrist. Och det roliga var att när jag kom tillbaka efter det där halvåret utomlands var sju andra studenter på Yale också intresserade av att lära sig mer om begravningsarkitektur. Jag vet, det låter makabert, men det handlade helt

enkelt om hur arkitektur uttrycker sorg, om hur arkitektur kan få dig att känna på ett specifikt sätt. Vietnammonumentet var mitt slutarbete på den kursen.»

Och när man frågar Lin varför hon valde att bli konstnär svarar hon: »Hemma». Hon föddes i Athens i staten Ohio, tre mil från West Virginia – *Mountain Mama/Take me home/Country roads*, allt det där. Hon växte upp inne i skogen i ett trähus med sin bror Tan, mor Ming-Hui och far Huan. Båda föräldrarna undervisade vid Ohio

University, »Julia» i engelsk och asiatisk litteratur, »Henry» på konstfakulteten där han var rektor. »Bara en kvarts promenad från där vi bodde låg *The Great Serpent Mound*, en slingrande grav som skapades av indianerna i området 800 år före Kristus. Den har mycket gemensamt med *11 Minute Line*. Jag har förmodligen varit lätt besatt av den ända sedan jag var barn och den har alltid varit en del av min konst men aldrig så tydligt som här.»

Du har en grundläggande respekt för naturen?

»Ja, det är väldigt påtagligt i min konst. Delar av mig förblir extremt ödmjuk, inget jag kan göra kan mäta sig med det naturen skapat. Samtidigt vill jag skapa verk som ramar in naturen och får oss att betrakta den utifrån nya perspektiv. *11 Minute Line* är ett sådant försök, den uppmanar dig att vara mer uppmärksam på det omkringliggande landskapet.»

Är syftet med konsten att lära oss respektera naturen?

»Nej, konst har inget syfte. Jag provar en form och vem vet var den kommer att landa. Jag vet det ofta inte ens själv.»

Är du lika intuitiv när du ritat hus?

»Absolut inte. Det är två helt olika sätt att jobba och för mig har det varit nödvändigt att separera dem. Framförallt för att värna om konsten. Om ett konstverk skall förbli angeläget måste det stå relativt fritt. Om jag exempelvis skulle anpassa *11 Minute Line* till en parkmiljö hade jag behövt

lägga till funktionsaspekten och då skulle den tappa i infogret.»

Avskräcker arkitekturens begränsningar?

»Inte alls. Det där är en missuppfattning, folk utgår alltid ifrån att det är lättare att göra precis vad man vill, men det är faktiskt mycket svårare. Många gånger tycker jag att friheten är rent skrämmande.»

Det tog Maya Lin två besök på Wanås innan hon fick idén till *11 Minute Line*. Under första besöket, i oktober 2002, snöade och blåste det men hon promenerade runtrunt i parken för att lära känna de existerande verken. Så att hon kunde göra precis tvärtom, stolt och lite egenkär som hon är.

»Jag är så van vid att jobba i ett vakuum, att vara den ende konstnären», säger hon och fiskar upp en Marylandcookie ur plåtburken på bordet. »Men här var kontexten mer komplicerad. Jag visste att jag behövde distansera mig från de andra konstnärerna, men jag fattade aldrig att det var mer utrymme jag behövde.»

Så hon kom tillbaka sju månader senare, i samband med att hon tilldelades Finn Juhl-priset i Köpenhamn för »sin förmåga att tackla komplexa historiska och sociala frågor».

»Och då var det som om allting hände», minns Marika Wachtmeister. »Hon stövlade in här på kontoret och frågade om vi hade några jordmassor och jag skrottade för vi höll just på att bygga det nya kostallet och hade säkert 10 000 kubikmeter massor liggande. Att det var just det av alla saker hon behövde var nästan för bra för att vara sant.»

»Nästa morgon när vi vaknade C-G och jag, då satt hon på huk utanför borgen och formade den här linjen med händerna i gruset. »Du, det här är vad jag skall göra», sa hon. Där och då bestämde vi oss.»

Fotnot: Wanås skulpturpark har öppet året runt.

Mark Isitt är Forums redaktör. Påsklövet spenderade han i Picardie och Normandie för att studera monument över de stupade i Första och Andra världskriget. Fru och barn vägrade följa med. mark.isitt@provvisa.se
BLÅKOPIA sidan 132

